

IRENA ROSENTHAL

Ter inleiding

In het recente jubileumnummer van *Krisis* presenteerden zesentwintig auteurs een bonte verzameling cruciale concepten voor de filosofische toekomst. De afwezigheid van klassiek-feministische concepten als gender en vrouwenemancipatie was opvallend. Zou die klacht van de tweede-golffeministen dan toch gegrond zijn? Is het feminisme inderdaad als een anachronistisch 'F-woord' verstoten?

Aan de universiteit heeft gender een stevige plek veroverd. In weerwil van wat door sommigen gevreesd werd, bleek de integratie van vrouwenstudies in vaste curricula en meer gevestigde disciplines geen 'ideale verdwijntruc' om feministen voorgoed de mond te snoeren. Zeker, gender als diagnostische categorie wordt nog steeds niet in alle academische gelederen als onmisbaar of zelfs maar waardevol beschouwd. Toch blijft het genderperspectief erin slagen om – van wetenschapsstudies tot internationale betrekkingen – nieuwe onderzoeksgebieden te ontsluiten.

Tegelijk lijkt er steeds minder animo om het feminisme als politiek project te articuleren. 'Wie wil die kan', kraaiden de *macha's* en *grrls* die in de jaren negentig opriepen tot een radicale afrekening met het geklaag en slachtofferdenken van de tweede generatie.¹ De power- of postfeministische retoriek vond in de media en politiek veel weerklank. Minister De Geus was lang niet de enige die de emancipatie van (autochtone) vrouwen enkele jaren geleden voor min of meer voltooid verklaarde.² Toch is het probleem niet zozeer dat de strijd om gelijkheid tussen mannen en vrouwen als een verworvenheid dreigt te worden neergezet. De feminisering van armoede, de toegenomen seksuele intimidatie, huiselijk geweld (door allochtone en autochtone daders), vrouwenhandel en het nog altijd intacte glazen plafond³ – de juridische, economische en culturele achterstand van vrouwen blijft zo hardnekkig overeind dat de politiek en het publieke debat deze ongelijkheden maar moeilijk kan negeren. (In 2004, een jaar na zijn vermaledijde verklaring, kwam De Geus dan ook op zijn eerdere uitlatingen terug.)

Wel valt op dat de oorzaken van ongelijkheid veel vaker bij de keuzes van vrouwen zélf worden gezocht. De laatste jaren wordt er in de media regelmatig gediscussieerd over het werketos van de Nederlandse vrouw. Niet het bereiken van een 'toppositie' of zelfs maar de financiële zekerheid van een voltijdbaan, maar een 'klein baantje' zou de ambitie van vrouwelijk Nederland typeren.⁴ De structurele component van de ongelijke rolverdeling blijft hierbij te vaak onderbelicht. De onderhandelingen aan de keukentafel worden niet slechts bepaald door het verlangen op tijd thuis te zijn voor dat roemruchte kopje thee. De nog steeds te dure en gebrekkige kinder- en naschoolse opvang, de systematische onderbetaling van vrouwen en de verwachting van werk-

gevers dat zorg en arbeid zich niet goed laten combineren spelen hierbij minstens evenzeer een rol: emancipatie vraagt ook om institutionele hervormingen en herverdeling van (definitie)macht.

De tendens ongelijkheid te reduceren tot een probleem van de vrouwelijke psyche bleek maar al te goed in de kwestie rondom het aanzienlijke percentage hoogopgeleide vrouwen dat terechtkomt in de WAO. Onderzoek noemde de werkomstandigheden van vrouwen, zoals seksuele intimidatie en het werken in risicosectoren, als een belangrijke verklaring van de psychische klachten. De vrouwen zelf daarentegen zochten de oorzaken van hun burn-out vooral in een gebrek aan assertiviteit en een onvermogen grenzen te stellen. Zoals Petra Verdonk, onderzoeker Vrouwenstudies Geneeskunde, stelt: ‘Klagen over arbeidsomstandigheden is taboe. (...) (D)iscussies over structuren en macht vallen in de categorie “slachtoffergedrag”. En op slachtoffergedrag wil de jonge *powergirl* niet betrappt worden!’⁵

Toch is het nog maar de vraag of de depolitisering van het vrouwenvraagstuk alleen het neoliberale powerfeminisme te verwijten valt. Heeft misschien niet ook het multiculturalismedebat de vrouwenemancipatie gekaapt? Het is al vaker gezegd: strikt seculiere feministen en conservatief-rechtse politici en denkers – eens gezworen vijanden – vinden elkaar in een missie die erop uit is de moslima te bevrijden. Critici van dit bevrijdingsoffensief wijzen terecht op de schijnbare tegenstellingen die voortdurend de kop opsteken (‘wij’ zijn ook nog lang niet bevrijd of autonoom; de moslima is niet alleen maar ‘onderdrukt’, et cetera). Ook het diepgewortelde onbehagen onder veel feministen jegens religie wordt kritisch onder de loep genomen: feminisme is bij veel moslima’s niet ten onrechte een beladen term. Maar deze kritiek – hoe noodzakelijk ook – laat onverlet dat er ook voldoende energie moet overblijven om genderkwesties buiten de marges van het multiculturalismedebat te articuleren. Neem de kwetsbare positie van alleenstaande moeders. Dit probleem treft zowel autochtonen als migranten. Naast aandacht voor de etnisering van armoede is er ook kritiek nodig op het in Nederland vigerende anderhalve-kostwinnermodel. Of is de tijd nog onvoldoende rijp genderthema’s te politiseren, dwars door etnische, culturele en religieuze scheidslijnen heen?

Krisis is benieuwd naar de inzet en contouren van het eenentwintigste-eeuwse feminisme. Welke thema’s en perspectieven moeten er op de agenda? Wat kunnen we beter achter ons laten? En hoe kan het hedendaagse feminisme zich een weg banen tussen het soms wat al te weemoedige tweede-golfdenkens en de jubelende *powergirls*?

Met dit feminismedossier wil *Krisis* deze discussie een eerste aanzet geven. Vier auteurs geven – op zeer diverse wijze – invulling aan de toekomst van het feministische project. Of liever gezegd, zij schetsen enkele projecten. Een ‘essentialistische’ observatie over het feminisme mogen we ons wel veroorloven: het heeft altijd geput uit een rijk arsenaal aan theoretische perspectieven, vocabulaires en methodologieën. Een diversiteit die steeds weer tot debat maar ook tot wederzijds onbegrip en irritaties leidt. Geen politieke geestdrift zonder een vurige interne verdeeldheid en strijd: in de toekomst zal dit – hopelijk – niet anders zijn.

Iris van der Tuin bijt de spits af. Haar bijdrage gaat na op welke wijze het hedendaagse feminisme zich verhoudt tot de voorgaande generatie. Postfeministen propageren een radicale breuk met het tweede-golffeminisme. Dit lijkt Van der Tuin geen vruchtbaar spoor: er blijven dringende kwesties die om feministische acties en articulaties vragen. Tegelijk waarschuwt ze voor een al te nostalgische relatie tot het verleden: een nieuwe context vraagt om andere strategieën en vereist weliswaar geen totale breuk maar wel een creatieve omgang met de voorgaande generatie. Van der Tuin wil het generatiebegrip daarom bevrijden van zijn dwingende causaliteit en lineariteit. Met behulp van genetische metaforen onderzoekt ze hoe we kunnen komen tot een nieuw, niet langer tijdgebonden begrip van feministische generationa-liteit.

Beate Rössler stelt voor arbeid weer tot speerpunt te maken van de vrouwenemancipatie. Ze benadrukt hierbij het fundamentele verschil tussen loon- en gezinsarbeid. Zo laat de logica van de zorg voor kinderen zich – in tegenstelling tot loonarbeid – niet zo makkelijk fixeren tot vastomlijnde uren. Ook ethisch gezien is loonarbeid onvergelykbaar met gezinsarbeid. Hoewel zorg bijdraagt aan een geslaagd leven, verschillen die genoegens van de zelfontplooiing, het verwerven van eigendom en de sociale erkenning die loonarbeid met zich meebrengt. Rössler concludeert dat de loons- en gezinsarbeid gelijk over de geslachten verdeeld moet worden en ze doet enkele voorstellen, zoals de radicale inkorting van de gemiddelde arbeidstijd, om dit emancipatieproces te stimuleren.

Het huidige Nederlandse emancipatiebeleid concentreert zich met name op migrantenvrouwen met een islamitische achtergrond. Halleh Ghorashi schetst de keerzijde van een beleid dat achterstand relateert aan culturele groepen. Vele trainingen en cursussen die de migrantenvrouwen moeten stimuleren om ‘mee te doen’, blijven gevangen in het stereotype beeld van de passieve migrantenvrouw. Niet alleen worden de initiatieven van individuele deelnemers onvoldoende serieus genomen, ook de erkenning van migrantenvrouwenorganisaties als volwaardige discussiepartners verloopt uiterst moeizaam. Daarnaast waarschuwt Ghorashi dat dit eenzijdige emancipatiebeleid gevoelens van miskenning veroorzaakt bij groepen die eerder te weinig aandacht krijgen (alleenstaande moeders, zwarte vrouwen, herintreders).

Het dossier sluit af met een reflectie op een relatief nieuw thema binnen genderstudies: heteroseksuele masculiniteit. Volgens Gert Hekma is het de hoogste tijd voor een vergaande pluralisering van gender- en seksue-uitingen. Een grotere vrijheid in het intieme seksuele leven zou de verdraagzaamheid ook in meer brede zin kunnen ondersteunen. Hoewel ook homo's en vrouwen nog te kampen hebben met restrictieve seksuele rolpatronen, hebben juist heteroseksuele mannen vanwege rigide noties van mannelijkheid het meest te kampen met een verstikkende disciplinerings. De strijd om diversificatie van gender- en seksuele rolpatronen moet beginnen met een grondige deconstructie van masculiniteit.

Noten

- 1 Twee 'klassieke' Nederlandse powerfeministische manifesten: Malou van Hintum (1995) *Macha! Macha! Een afrekening met het klaagfeminisme*. Amsterdam, Nijgh & Van Ditmar; Sanderijn Cels (1999) *Grrls. Jonge vrouwen in de jaren negentig*. Amsterdam, Prometheus.
- 2 In 2003 verklaarde De Geus dat de portefeuille emancipatiebeleid door het volgende kabinet kon worden opgeheven. Er was een nieuwe fase aangebroken waarin emancipatie zich vooral op vrouwen van allochtone afkomst moest concentreren.
- 3 Naast een etnisering van armoede heeft armoede ook een vrouwelijk gezicht.

Met name alleenstaande moeders en alleenstaande oudere vrouwen hebben te kampen met een armoedeval. Wat betreft seksuele intimidatie wijst recent onderzoek (TNO 2004) op een toename van seksuele intimidatie op het werk: <http://www.tno.nl/kwaliteit-van-leven/actueel/tno-nieuws/2004/ongewenst-gedrag-op-het-w-1/index.xml>.

- 4 Zie bijvoorbeeld: Heleen Mees, NRC 21 januari 2006; Mirjam Janssen, *de Volkskrant* 28 mei 2003; Marike Stellinga, *Elsevier* 17 mei 2003 ('De boodschap van overheidscampagnes moet niet zijn: "Wie doet?" maar "Muts kom uit je stoel!".') <http://www.iiav.nl/nl/lover/artikelen/artikelen-ik-wil-er-gewoon-zijn.html>.